

УДК 341.231.14.:340.134-053.13

DOI <https://doi.org/10.26693/pard2018.01.06>

НОРМАТИВНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ ДИТИНИ НА ПРЕНАТАЛЬНІЙ СТАДІЇ РОЗВИТКУ

Дерега В.В., канд. політ. наук., доцент,
Інститут державного управління, Чорноморський національний
університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

У статті досліджуються нормативні основи державної політики у сфері захисту права на життя дитини на пренатальній стадії розвитку. Викладені основні закріплені у міжнародному праві і в законодавстві демократичних держав гарантії прямого правового визнання дитини на пренатальній стадії розвитку людським індивідом, який володіє людською гідністю та правом на життя. У цьому контексті розглядаються Декларація прав дитини, рекомендації ПАРС, статті Сан-Хосе, Конвенція про права дитини, Американська конвенція з прав людини, конституції Ірландії, Угорщини, Словацької Республіки та інші документи. Підкреслюється необхідність закріплення цих норм і в українському законодавстві, а також проведення відповідної державної політики.

Ключові слова: право на життя, ембріон, майбутня дитина, правовий статус людського ембріона, пренатальний етап розвитку людини, конституційно-правовий захист права на життя майбутньої дитини.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Головним обов'язком держави є захист права людини на життя, адже саме це право є основним, всі інші права і свободи є похідними від нього.

Держава зобов'язана охороняти людське життя від будь-яких протиправних посягань та інших загроз, забезпечувати правові, соціальні, економічні, екологічні та інші умови для нормального, повноцінного і гідного людини життя. Похідними природного

невід'ємного права людини на життя є право на життя дитини, що знаходиться на пренатальній стадії розвитку.

Саме дитина при будь-яких обставинах має бути серед тих, хто першим одержує соціальний захист і допомогу, оскільки постійна турбота про дітей - неодмінна умова збереження і розвитку народу, держави, світового співтовариства в цілому.

Ця тема актуалізується ще й тим, що для багатьох країн сьогодні демографічний спад є однією з найбільш серйозних загроз як територіальній цілісності, так і самому існуванню державності. Все більш очевидно, наскільки важливий комплекс правових заходів щодо створення та забезпечення механізму реалізації і захисту прав та свобод дитини, головне з яких – право народитися як складова права на життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність права на життя в цілому та право на життя дитини на пренатальній стадії розвитку розглядається в роботах вчених І. Понкіна, В. Єремяна, М. Кузнецова, К. Свитнєва, Н. Беседкіної, С. Журсімбаєва, С. Булецького, В. Ватраса та інших. Проблеми конституційного та правового захисту права на життя ненародженої дитини в Україні розглянуто в роботах дослідників Л. Любіча, С. Тесебенко, Г. Резніка, О. Гончаренко, А. Куліша, К. Левандовського та інших. Незважаючи на значну увагу науковців, ці проблеми потребують значної уваги та подальшого вивчення, що й обумовило вибір теми даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є визначення нормативних основ державної політики у сфері захисту права на життя дитини на пренатальній стадії розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень розвитку сучасної медицини породив ряд проблем, пов'язаних з реалізацією права на життя і на охорону здоров'я, що вимагають свого правового вирішення. Йдеться про такі проблеми, як штучне запліднення, сурогатне материнство, наукові експерименти з людськими ембріонами і ін., пов'язані з народженням дитини, аборти. Як сказано в Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи N 1046 від 24.09.1986 «Про використання людських ембріонів і плодів в діагностичних, лікувальних, наукових, промислових і комерцій-

них цілях» [1], «прогрес зробив особливо хитким правовий статус людського ембріона і людського плоду, і їх правовий статус в даний час не встановлено законодавчо» (пункт 6), «немає ніяких адекватних положень, що регулюють використання живих або мертвих ембріонів і плодів» (пункт 7) та «людський ембріон і плід мають розглядати при будь-яких обставинах з повагою людської гідності» (пункт 10). Тобто, іншими словами, на сучасному етапі є гостра необхідність законодавчого встановлення правового статусу людського ембріона і саме з точки зору поваги людської гідності. Чи треба говорити про те, що знищення людського ембріона або плода ніяк не може відповідати дотриманню людської гідності. Цим тезам зазначеної Рекомендації цілком відповідає уявлення про ембріоні як початку нового життя, а не частини організму матері, бо людина, як нова істота (біологічний індивідум), виникає відразу після злиття батьківських статевих клітин.

Правове визнання дитини на пренатальній стадії розвитку (в тому числі – на будь-якому етапі внутрішньоутробного розвитку) в якості суб'єкта права на життя, виражене в ряді положень міжнародних правових актів, а також підтверджується законодавчо закріпленими гарантіями в правових системах багатьох зарубіжних держав.

У цьому контексті необхідно, в першу чергу звернути увагу на засадничі документи в цій сфері. Так, Преамбула «Декларації прав дитини» [2] говорить: «беручи до уваги, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження». Принцип 4 Декларації свідчить: «Дитина має користуватися благами соціального забезпечення. Їй має належати право на здорове зростання і розвиток; з цією метою спеціальні догляд і охорона мають бути забезпечені як їй, так і її матері, включно з належним допологовим і післяпологовим доглядом», таким чином закріплюється право на отримання відповідного медичного обслуговування ще до народження.

Стаття 4 під назвою «Право на життя» Американської конвенції про права людини (укладена в м Сан-Хосе 22.11.1969) встановлює: «Кожна людина має право на повагу до свого життя. Це право захищається законом і, як правило, з моменту зачаття. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [3].

4 квітня 1997 року в Ов'єдо (Іспанія) була прийнята Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину [4]. У статті 18 Конвенції «Дослідження на ембріонах *in vitro*» стверджується:

1. Якщо закон дозволяє проводити дослідження на ембріонах *in vitro*, він мусить передбачати належний захист ембріона.

2. Створення ембріонів людини в дослідницьких цілях забороняється.

У 1987 році Всесвітня медична асоціація прийняла Заяву про штучне запліднення і трансплантації органів, в якій закликала всіх лікарів «діяти з дотриманням етичних норм, проявляючи належну повагу ... до ембріону з його зародження» [5].

Норми, які захищають право ненародженої дитини на життя, закріплені в Конституціях багатьох європейських держав.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує Основний Закон Угорщини [6] - найновіша Конституція серед держав-членів Європейського Союзу, яка була підписана Президентом держави 25 квітня 2011 року та з 1 січня 2012 року набула чинності. В Основному Законі Угорщини висловлюється повага до людського життя і необхідність її особливого захисту. Так, в статті II розділу «Свобода і відповідальність» закріплюється: «Людська гідність недоторканна. Кожен має право на життя і людську гідність, життя зародка захищене з моменту зачаття».

У пункті 1 статті L відзначається, що Угорщина захищає інститут шлюбу між чоловіком і жінкою як добровільно встановлені подружні стосунки, а також сім'ю як основу збереження нації. У наступних пунктах зазначено, що Угорщина підтримує народження дітей, захист сімей регулюється кардинальним законом. Ці положення свідчать про прагнення до захисту сім'ї і гетеросексуального шлюбу. Заборона діяльності, спрямованої на евгеніку, знайшла своє вираження в положеннях статті III: «Забороняється евгенічна практика, спрямована на відбір людей, використання людського тіла або його частин як джерело наживи, а також клонування людей». Ці та інші положення захищають традиційні сімейні та релігійні цінності і відображають орієнтацію на національні інтереси угорського народу.

Принципи поваги до людського життя відображені і в законодавчих документах інших європейських держав, а також в міжнародному праві.

Наприклад, стаття 40 Конституції Ірландії [7] говорить: «Держава визнає право на життя ненародженого і, маючи на увазі рівне право на життя матері, гарантує у своїх законах повагу цього права і по можливості захищає і підтримує його своїми законами». В Конституції Словаччини друге речення ч. 1 ст. 15 говорить: «Кожен має право на життя. Людське життя гідне охорони ще до народження» [8]. Безумовно, принцип права на життя насправді є міцною основою для держави, і нерозривно пов'язаний з конституційним оголошенням цінності людської гідності.

Головним документом на захист життя називають «Статті Сан-Хосе» (San Jose Articles) [9], які були представлені 6 жовтня 2011 року на брифінгу в прес-центрі ООН. Статті Сан-Хосе створені групою, в яку увійшов 31 експерт в галузі міжнародного права, міжнародних відносин, міжнародних організацій, охорони здоров'я, медичної науки та управління. Серед підписантів – професори права, філософи, парламентарії, послы, фахівці в області прав людини і делегати Генеральної Асамблеї ООН. Мета статей Сан-Хосе полягає в тому, щоб показати, що ненароджені діти вже захищені міжнародними договорами про права людини, і уряди мають почати захищати ненароджених дітей, використовуючи міжнародне право. Так, в статтях 1-4 документа сказано, що науково встановленим фактом є початок нового людського життя в момент зачаття, а також, що «кожне людське життя – це нерозривне ціле, починається в момент зачаття і проходить різні етапи до смерті. У науці цим етапам даються різні найменування, такі як «зигота», «бластоцист», «ембріон», «плід», «немовля», «дитина», «підліток» і «дорослий». Це не змінює наукового консенсусу, згідно з яким в будь-який момент свого розвитку кожен індивідум є живим представником людського роду. Кожна ненароджена дитина, з моменту свого зачаття, за своєю природою людина. Всі людські істоти, як представники людського роду, мають право на визнання своєї невід'ємної гідності і захист своїх невідчужуваних прав.

У статтях чітко говориться про те, що держави та представники суспільства мають забезпечити в рамках національних законів і

національної політики захист людського життя з моменту зачаття. Вони також мають відкинути і засудити тиск, який чиниться з метою прийняття законів, що легалізують або декриміналізують аборти.

Передбачається, що організації, які надають допомогу в цілях розвитку держав, не повинні підтримувати і фінансувати аборти. Вони не повинні ставити свою допомогу державам у залежність від схвалення абортів з боку тих, хто її приймає. Міжнародне фінансування і міжнародні програми охорони здоров'я матері і дитини повинні забезпечувати здоровий результат вагітності як для матері, так і для дитини, і допомагати матерям приймати нове життя в будь-яких обставинах [9]. Безсумнівно, що «Статті Сан-Хосе» мають стати першим кроком на шляху створення міжнародно-правових гарантій припинення нелюдського ставлення до дітей на пренатальній стадії розвитку.

Людська гідність дитини на пренатальній стадії розвитку є самоцінною і не залежить від будь-яких умов. Як сказано в Постанові Федерального Конституційного суду ФРН від 28.05.1993 [10], «на всіх етапах людського життя така має розумітися як пов'язана з людською гідністю. Пов'язана з людським життям гідність, так само притаманна і ненародженій дитині, пов'язана з її життям заради неї самої» (абзаци 146-147). Згідно з Постановою Великої палати Європейського Суду справедливості (Суду Європейського Союзу) у справі № С-34/10 від 18.10.2011 [11], людська яйцеклітина з моменту запліднення повинна розглядатися як «людський ембріон».

Таким чином, обґрунтовано вважати людську гідність дитини на пренатальній стадії розвитку особливою формою гідності особистості людини.

Ці норми знаходять відображення в національному законодавстві на більш низьких рівнях. Так, в США відповідно до державної програми страхування здоров'я дітей (SCHIP) з 2002 року дитина визначається як «індивідум у віці до 19 років включно у період від зачаття до народження» [12]. Відповідно, ненароджені діти розглядаються як громадяни, що мають право на медичну страховку і на медичне обслуговування – на відміну, до речі, від їх матерів, в разі, якщо вони цими правами не володіють (наприклад, нелегальні іммігранти).

Закони багатьох іноземних держав встановлюють правила, які гарантують право на життя, здоров'я та інші права дитини на пренатальному етапі розвитку. Для дитини на пренатальному етапі розвитку є юридично визнаною низка основних прав, включаючи право на життя, на належний догляд, на спеціальний захист від усіх форм нехтування, від дій, які можуть завдати шкоди. Очевидно, що відповідні рівні та спеціальні заходи значно відрізняються в різних країнах. Але це не означає, що обов'язок держави захищати права дитини в пренатальний період є менш важливим, ніж на інших етапах розвитку, або що дитина в цей період позбавлена будь-якого правового захисту.

Щодо ситуації в цій сфері в Україні, то, відповідно до частини другої статті 25 Цивільного кодексу України, правоздатність фізичної особи виникає з моменту народження та припиняється зі смертю, – тобто вітчизняний законодавець дотримується натусяльної концепції, визнаючи початок життя з моменту народження. Але біологія (ембріологія, генетика) надають неспростовні докази того, що розвиток нового людського організму починається зі злиття гамет (статевих клітин – жіночої (ооцита) та чоловічої (сперматозоїд)) з утворенням зиготи (заплідненої яйцеклітини), яка починає ділитися і утворює бластоцисту (формується в людини на 5-6-й день після запліднення), що імплантується в ендометрій матки. З цього моменту починається внутрішньоутробний період життя людського індивідууму [13, с. 265]. Це знову ж таки означає, що пренатальний період життя є необхідним етапом розвитку людини і має бути захищений законом.

Положення про право на життя, закріплене в міжнародних документах, знайшло своє відображення в законодавстві України. Конституція України в ст. 27 говорить: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини». Однак Конституція не вказує на момент виникнення у людини права на життя і всіх інших прав, незважаючи на гарантії цих прав Основним Законом. Звісно ж необхідно ініціювати зміни чинного законодавства так, щоб 27 стаття Конституції України виглядала так: «Кожна людина має невід'ємне право на життя з моменту зачаття до природної

смерті», адже життя – це Божий дар, який починається з моменту зачаття. Період життя до народження має бути захищений також, як і життя людини після народження. Необхідно проводити політику, спрямовану на зниження рівня абортів, а в подальшому – і на заборону їх як вбивство людини.

Вважається необхідним внести зміни до Основ законодавства України про охорону здоров'я, а саме, доповнити фразою: «Лікар має право відмовитися від здійснення абортів з морально-етичних міркувань, релігійних та інших переконань». Внести зміни в Етичний кодекс лікаря і Клятву лікаря, де закріпити право на відмову від абортів. Необхідно встановити законодавчі заборони на експерименти на ембріонах з метою їх подальшого продажу; на тривалу кріоконсервацію ембріонів; на зміну генетичної структури ембріонів людини; на використання статевих клітин померлих осіб для цілей штучного зачаття.

Вкрай важливою також є підтримка і прийняття законопроектів на зразок Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів) № 6239 від 27.03.2017 (ініціатор Голубов Д.І.) [16]. Необхідною також в цьому плані є інформаційна політика, спрямована на захист традиційних сімейних цінностей, розуміння того, що аборт – це узаконене дітовбивство.

Разом з тим, необхідно доповнити, що проблему абортів потрібно вирішувати засобами і методами, які створюють ситуацію, в якій не потрібно буде вирішувати питання про необхідність абортів законодавчими заходами. Одним з таких засобів є захист материнства. Захист материнства є одним із пріоритетних завдань держави. В даний час жінки особливо гостро потребують підтримки з боку держави. Це обумовлено соціально-економічними проблемами, які негативно вплинули на сім'ю, материнство і дитинство.

Висновки. Твердження про те, що дитина на пренатальній стадії розвитку є людиною, являє собою не філософське, або етичне переконання чи припущення, але є науково встановленим фактом. Внутрішньоутробний період життя на будь-якій стадії є необхідним етапом розвитку людини і має бути захищений так само, як і життя людини після народження.

В цілому визнання права на життя з моменту зачаття має серйозні наслідки, починаючи з конституційних положень, політики, що виходить із ставлення до абортів як дітовбивства, заборони на використання ембріона або його тканин для наукових експериментів, з метою їх подальшого продажу, на тривалу кріоконсервацію ембріонів, на зміну генетичної структури ембріонів людини і т.д.

В цьому аспекті необхідно спиратися на міжнародний досвід, виходячи з того, що в міжнародному праві і в національному законодавстві демократичних країн закріплені гарантії прямого правового визнання дитини на пренатальній стадії розвитку людських індивідом, що володіє людською гідністю і правами на життя і на охорону здоров'я.

Конфлікт, який виникає в певних ситуаціях між правами дитини на пренатальній стадії розвитку на життя та охорону здоров'я і такими ж правами його матері – в разі загрози життю матері дитини внаслідок критичних медичних проблем зі станом і здоров'ям плоду, а також внаслідок стану її здоров'я в зв'язку з вагітністю – не знецінює людської гідності дитини на пренатальній стадії життя і розвитку, не скасовує і не знижує значення його фундаментальних прав на життя, на охорону здоров'я, на розвиток і на людську гідність.

Для дитини право на життя, в першу чергу, має забезпечуватися правом на збереження і підтримання життя, в тому числі і правом на народження, яке в українському законодавстві не регулюється.

Право людини на життя – це природна, невід'ємна від людини і гарантована нормами міжнародного законодавства можливість охорони і захисту недоторканності життя. Дане право належить до особистих і очолює всю систему прав людини. Його закріплення і дійсне здійснення є одним з істотних показників ступеня демократичності і правового характеру держави.

Вкрай важливим для України є вироблення правових позицій та відповідної державної політики, що ґрунтується на визнанні фундаментальної цінності життя і спрямована на захист дитини, що знаходиться на пренатальній стадії розвитку.

Стаття надійшла до редакції: 14.06.2018 р.

LEGAL BASIS OF THE PUBLIC POLICY IN THE SPHERE OF PROTECTION OF THE RIGHT TO LIFE FOR THE CHILD AT THE PRENATAL STAGE OF DEVELOPMENT

Vira Derega, PhD in Political Science, Associate Professor at the Institute of Public Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

.....

The article is devoted to the analysis of protection of the right to life for the unborn child in international and domestic legislation and appropriate public policy. Declaration of the Rights of the Child, Recommendations of PACE, San Jose Articles, Convention on the Rights of the Child, American Convention on Human Rights, Constitutions of Ireland, Hungary, the Slovak Republic and other documents are considered in this context.

The right to life is the possibility of security and privacy protection which is a natural, inseparable from the person and guaranteed by international and national legislation. This right belongs to the individual, and led the entire system of human rights.

The right to life imposes on the State the duty of the state in every possible way to protect human life from any unlawful encroachment and other threats. The right of the child at the prenatal stage of life is the derivative of the natural inalienable human right to life.

The level of development of modern medicine has created a number of problems associated with the implementation of the right to life and to health protection. These problems are required legal authorization. We are talking about issues such as artificial insemination, abortion, surrogacy motherhood, scientific experiments with human embryos, and other issues associated with childbirth. There is an urgent need for legislation to establish the legal status of the human embryo, and exactly from the point of view of human dignity. The destruction of a human embryo or fetus can not match the human dignity.

The author takes the position that the most reasonable (with scientific, ethical, social and legal point of view) is the legal approach implemented in the legislation of a number of states (the legal acts which are discussed), is expressed in the recognition of the beginning of the action of the right to human life and the protection of this right from the moment of conception.

Keywords: *the right to life, embryo, unborn child, the legal status of the human embryo, the prenatal stage of human development, the constitutional and legal protection of the right to life of the unborn child.*

References

1. PACE, (1986). Recommendation 1046 “Use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes”. Retrieved from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>
2. The UN General Assembly, (1959). Declaration of the Rights of the Child, available at: <https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>
3. American Convention on Human Rights. Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969. Retrieved from https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/des/amer_conv_human_rights.pdf
4. PACE (1997), Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo, 4.IV.1997). Retrieved from <http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/Rz37.html>
5. WMA, (1987). WMA Statement on In-Vitro Fertilization and Embryo Transplantation. Adopted by the 39th World Medical Assembly Madrid, Spain, October 1987. Retrieved from <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/20archives/e5/>
6. Parliament of Hungary, (2011). Hungary’s Constitution. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf
7. Constitution of Ireland. Enacted by the People 1st July, 1937. Retrieved from <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ie/ie157en.pdf>
8. Parliament of the Slovak Republic, Constitution of the Slovak Republic. Retrieved from <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/sk/sk038en.pdf>
9. San Jose Articles http://sanjosearticles.com/?page_id=2
10. The Federal Constitutional Court of Germany, (1993). Decision of the Federal Constitutional Court, No2 BvF 2/90, 2 BvF 4/92, and 2

BvF 5/92 Decided May 28, 1993. Retrieved from http://www.bverfg.de/entscheid-ungen/fs19930528_2bvff000290en.html

11. European Court of Justice, (2011). Judgment of the Court (Grand Chamber) of 18 October 2011. Directive 98/44/EC - Article 6(2)(c) - Legal protection of biotechnological inventions. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0034>

12. Svitnev K.N., (2009). Pravo na rozhdenie kak sostavlyayuchaya konstitutsionnogo prava na zhizhn [The right to birth as a constituent of the constitutional right to life]. Retrieved from http://www.jurconsult.ru/publications/scientific-works/Right_for_life.pdf [in Russian].

13. Lyubich L.D., (2015). Pravovyi status nenarodzhenoi dytyny u pravovidnosynah chodo realizatsii reproduktyvnyh prav lyudyny [The legal status of the unborn child in relationship to implement the reproductive rights]. Administratyvne pravo i protses -Administrative Law and Procedure, No2(12), pp.262-273 [in Ukrainian].

14. Reznik, G.O., (2013). Pravo dytyny na zhittya: ponyattya ta moment vynykennya [The right of the child to life: the concept and the moment of occurrence], Tsyvilne pravo ta protses – Civil Law and Process, No 12. [in Ukrainian].

15. Derega V., (2015). Public Family Policy: the Theory and Problems of Realization, Public Policy and Economic Development: Scientific and Practical Journal, Issue 3(7), pp.80-89. Retrieved from <http://idu.at.ua/publpol/v7.pdf>

16. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo obmezhen po provedenniu operatsii shtuchnoho pereryvannia vahitnosti (abortiv): 2017 [Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Restrictions on the Activities of Artificial Interruption of Pregnancy (Abortions): 2017]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61424 [in Ukrainian].

Received: 14.06.2018.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Дерега Віра Володимирівна: Чорноморський національний університет ім. Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Vira Derega : Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0001-9593-1876

E-mail: viraderega@gmail.com